

Svensk Historieforskning har i det sidste Tiaar i en mærkelig Grad samlet sig om den meget omfattende Opgave til Bunds at udrede Karl XII.s personlige Historie saavel som Sveriges paa den Tid og de europæiske Landes, i hvilke hans Skæbne kom til at gribe ind. En Række for Størstedelen yngre Historikere har i Monografier og Tidsskriftsafhandlinger paataget sig inden for det begrænsede Tidsrum at skildre Sveriges diplomatiske Forhold til de forskellige Stater. Saaledes H. Brulin, P. Sørensson, Schartau o. a. Samtidig er af C. Hallendorff, Ellen Fries og E. Carlson og fremfor alle af Aug. Quennerstedt bleven udgivet en lang Række Dagbøger, som for de flestes Vedkommende er ført af jævne Karolinere og derfor først og fremmest værdifulde for Kendskabet til disses Liv og Tankesæt, men som samtidig i meget kaster Lys over selve Krigsbegivenhederne. Ikke mindst gælder dette et Par af de af Quennerstedt fra 1901 til 1909 udgivne fem Bind *Karolinska Krigares Dagböcker*.

Langt mere betyder dog en Række Værker, som er frembragt af originale og selvstændige Forskere og Udtryk for de to vidtforskellige Anskuelser, som i Øjeblikket gør sig gældende inden for svensk Historieskrivning. I en vis Forstand er Striden kun en Fase i et gammelt Modsætningsforhold, der lader sig føre helt tilbage til Karl XII.s Hovedkvarter, og som i Litteraturen har formet to bestemte Traditions kredse, den ene gennemtrængt af Beundring for Kongen, den anden delende Anskuelser med Piper og de i Rusland fangne Generaler, den første altid tilbøjelig til i Ulykkerne at se Følger af uforudseelige Tilskikkelser og undergives Fejl, den sidste derimod af Mangler ved Kongens Karakter og Dygtighed. Den ældre for Karl XII ugunstige Opfattelse, som særlig er formuleret af Fryxell og F. F. Carlson, har i vore Dage sat sig stærke Spor i Claes Annerstedt's Skildring af *Magnus Stenbock* i Svenska Akademiens Handlingar ifrån år 1886, 20. Del 1906. Navnlige har den dog faaet en fremragende Repræsentant i F. F. Carlsons Søn Ernst Carlson i det 1910 efter hans Død udgivne 8. Bd. af Faderens Værk *Sve-*

riges Historia under konungarne af Pfalziska huset, som fremstiller Karl XII.s Historie fra 1706—10.

Hvad der giver denne Opfattelse dens Styrke, er dens Konsekvens, idet det endelige Nederlag fremtræder som en nødvendig Følge af en lang Række Fejl; dens Svaghed er, at den er for tilbøjelig til at søge Aarsagerne i Karls personlige Optræden og derfor overser, at denne for en Del blev bestemt ved Omstændigheder, over hvilke han ikke var Herre, og som i ikke ringe Grad skyldtes Skrøbeligheder ved hele den svenske Stormagtsvælde. Alle Kongens Fejl indrømmet, bliver det derfor alligevel et Spørgsmaal, om ikke Nederlaget til syvende og sidst var uundgaaeligt paa Grund af hele den europæiske Magtudvikling.

For dette har Carlson dog ikke Blik. For ham er Karl XII.s Optræden lige fra 1706 en Række skæbnesvangre Misgreb. De stadige Sejre fremkaldte hos Kongen en blind Tro paa de svenske Vaabens Uimodstaaelighed. Deraf den uforvarselige Ligegyldighed over for Alliancemuligheder (f. Eks. med Prøjsen), den taabelige Yppen Kiv med Kejseren om de schlesiske Protestanter og endelig Blindheden over for de store Farer, som voksede frem gennem den russiske Ødelæggelse af Landet og af Reformerne i Peter den Stores Hær. Toget ind i Rusland var forkasteligt saavel militært, da Svenskerne manglede en fast Operationsbasis, som politisk, da de vidste altfor lidt om de indre russiske Uroligheder. Ansvar for Nederlaget paahviler derfor Karl og ikke hans Underfeltherrer.

Imod hele denne Opfattelse staar en anden, med Harald Hjärne som dens Førstemand. I en lille Artikel 1897 i *Vintergatan*, senere optaget i Samlingen *Svenskt og främmande*, 1908, fremsatte han, æggende og polémisk som altid, en ny Skoles Program, baade dens til Grund liggende Ide, nemlig en Protest mod den „ångerfullt elegisk stämning“, der i Storhedstiden ser det store Kraftspild, som det tilkommer Efterverdenen at gøre Bod for, og, hvad der betød mere, de praktiske Maal, hvorefter den skulde stræbe, i denne Henseende delvis med Carl Schirren som Forgænger. For Hjärne er den store nordiske Krig ikke Kampen mellem en halsstarrig Feltherre og en Barbar, som vil „aabne et Vindu ud til Europa“. Den er

en af de største og mest afgørende Omvæltninger, som i den nyere Tid har rystet og omskabt Europa, givet Rusland dets endnu bevarede Organisation, dømt Kosakkernes og Tatarernes Frihed til Undergang og givet Balkanhalvøens Slaver den første Anelse om deres Samhørighed. Stillet paa denne Maade har Problemet den for Historieforskningen uvurderlige Fordel, at det anviser en Række uløste Opgaver, diplomatiske som strategiske, og kræver nyt Materiale inddraget.

Hjärnes Opraab gjorde sin Virkning. Det anslog Strænge, for hvilke den svenske Nationalkarakter altid har været lydhør, og blev rettet til et Folk, som inden længe skulde blive grebet af stærke nationale Strømninger. Det optoges tilmed af en Skare unge Forskere, som samtidig nærrede Ønsket om en stærk svensk Kongemagt, og hvem det derfor maatte være en lokkende Opgave at underkaste det en fornyet Prøvelse, hvorvidt denne i Fortiden havde været Skyld i de Ulykker, for hvilke en ældre Historieopfattelse havde draget den til Ansvar. Hjärne blev derfor snart fulgt af en Række ældre og yngre Elever, Mænd som Arthur Stille, C. Hallendorff, Aug. Quennerstedt, Brulin o. a. Skønt Retningen stadig møder Modstand, er dog nu i det hele — navnlig efter Carlsons Død — den svenske Historieskrivning præget af dens Opfattelse.

Som Harald Hjärne havde stillet Problemet, blev det ogsaa ham, der gennem sin Bog: *Karl XII. Omstörtningen i Östeuropa 1697—1703* (1902) kom til at gøre det første og hidtil mest omfattende Forsøg paa dets Løsning. Hans Bog er populær og ganske uden videnskabeligt Apparat, hvorved alle andre end Specialforskere berøves Muligheden af Kontrol, hvad der er saa meget farligere paa Grund af Hjärnes overlegne Stilkunst. Denne viser sig ikke mindst i de ypperlige politiske Samfundsskildringer, Sveriges ved Karl XII.s Regeringstiltrædelse, Polens og Ruslands, alle dog for saa vidt ensidige som de i Overensstemmelse med Hjärnes historiske Syn alene tilsigter at belyse Staternes Magtforhold.

Hjärnes ny Opfattelse angik baade Karl XII personlig, hans Politik og Hærføreregenskaber. Beretningerne om hans

ungdommelige Vildskab, Ødselhed og Uvilje mod alvorlig Sysse- sættelse afvises som upaalidelige Fabler. Som Hærfører sættes Karl meget højt. Strategisk saa han i Modsætning til sin Samtid som Kampens Maal Tilintetgørelsen af Fjendens Stridskræfter, ikke deres Udmanøvrering af deres Forplejningsveje; organisatorisk gjorde han Vinterkvarteret til en Skole i Eksercits og Haardførhed og forbedrede i høj Grad Provianteringsvæsenet. Hovedvægten lægger dog Hjärne paa de politiske Spørgsmaal, som ogsaa afgiver de største Vanskeligheder for den ny Opfattelse. Den gottorpske Politik forsvares ud fra Betragtningen, at Holsten-Gottorp var en Formur for de svenske Besiddelser i Tyskland og dets Opretholdelse derfor nødvendig. Heller ikke Foragten for Ruslands Magt mener han kan lægges Karl til Last, da den deltes af hele hans Samtid. Tilmed var August utvivlsomt langt den farligste Fjende og hans afgørende militære Nederlag en bydende Nødvendighed. Alt dette gaar an; derimod overbeviser Fremstillingen ikke om, at Karl i sin polske Politik ikke gik videre, end det stemte med den militære Stillings Krav, og om at Augusts Afsættelse for ham alene var en Prøvesten for Polakkernes Holdning i Krigen. I hvert Fald er Paastandens Rigtighed ikke bevist, før den er prøvet over for hele Karl XII.s polske Politik lige til Freden i Altranstädt. En retfærdig Dom over Karl XII kan ikke fældes paa Grundlag af en Skildring til Nytaar 1704, men kræver en sammenhængende Undersøgelse over hans hele Historie.

Det er heller næppe noget Tilfælde, at da G. R. Fåhræus i VI Afd. af *Sveriges Historia* skal skildre *Stormakstiden 1660—1718*, 1906, maa han, skønt aabenbart staaende den Hjärneske Retning nærmest, dog i meget tage Afstand fra den og indrømme, at den polske Tronforandring, d. v. s. Forsøget paa at gøre Polen til et svensk Lydrige, skyldtes Kongens Overvurdering af egen Kraft og Sveriges Magtmidler, og at det samme var Tilfældet med Toget mod Moskva.

For Specialforskere stiller Opgaven sig betydelig lettere, idet de mere eller mindre kan lade de store Grundproblemer ligge. Arthur Stille: *Carl XII.s Fälttågsplaner 1707—1709* (1908) underkaster det saaledes slet ingen Drøftelse,

hvorvidt det militært og politisk var forsvarligt af Karl at drage mod Moskva, men nøjes med positivt at fastslaa Hovedplanens Indhold. Alligevel er den Opgave, Stille har taget op, i Enkeltheder at følge de vekslende Planer, vanskelig nok, baade paa Grund af Tabet af det svenske Feltkancelli og af Karls Utilbøjelighed til at udtale sig nærmere om sine Planer. Som oftest maa de derfor udledes af enkeltstaaende og vanskeligt fortolkelige Oplysninger i Samtidens Dagbøger. I denne Henseende er Stille vistnok — som det er bemærket — for tilbøjelig til at overvurdere den Sikkerhed, som kan naas. Til Gengæld medbringer han et imponerende Kendskab til Ruslands Topografi. Han er derved bleven i Stand til i meget at kaste nyt Lys over det skæbnesvangre russiske Felttog og ogsaa — hvad der lidt for tydeligt mærkes har været Hensigten — til paa adskillige Punkter at forsvare Karls tilsyneladende mærkelige Dispositioner. Bogens Hovedresultater er væsentlig fire: Karl XII har lige fra Opbrudet fra Sachsen været til Sinds at gaa frem mod Moskva; Vejene over Smolensk eller Ukraine var derimod begge Muligheder, mellem hvilke han ikke fra Begyndelsen havde truffet noget Valg. Vel begik han enkelte Fejl; afgørende for hans Skæbne var dog uforudseelige Naturulykker og hans Generals Misgreb, Rehnskölds under Slaget ved Poltava og Lewenhaupts under Marchen fra Kurland og som Hærens Overbefalingsmand, da Karl XII var gaaet over Dnjepr, og Spørgsmaalet om Kapitulation blev rejst. Selv om dette indrømmes, bliver det dog stadig tvivlsomt, om selv den mest gennemførte Klogskab og de heldigste Naturforhold vilde have været i Stand til at afvende Slutningsresultatet.

Stilles Arbejde har til nødvendigt Supplement en Undersøgelse af C. Hallendorff: *Karl XII och Lewenhaupt år 1708*, offentliggjort i Upsala Universitets Årsskrift 1902, hvori Forfatteren hævder, at det væsentligt skyldes Lewenhaupts Fejl, at den tilsigtede Forbindelse med Hovedhæren ikke blev opnaaet, og at Karl, da han bøjede af mod Syd, havde al mulig Grund til at tro sin Undergeneral i Nærheden. Men iøvrigt var Slaget ved Ljesna vel et Tab, men dog i ingen Henseende afgørende for Hovedtogets Skæbne.

Disse og flere andre Arbejder har i betydelig Grad kastet Lys over Karl XII.s russiske Felttog, i hvert Fald dets militære Side. Langt mindre er den nuværende Viden om den politiske. Det samme gælder, naar Talen er om Karls aarelange Ophold i Tyrkiet. Hovedforfatteren paa dette Omraade er hidtil Aug. Quennerstedt, hvis Anskuelser er fremsat i Indledningen til *Karolinska krigares Dagböcker*, 4. Bd. og i den 1910 udkomne *Kalabaliken vid Bender. Några synspunkter*. Udgangspunktet bliver ogsaa i dette Tilfælde, at Karls Ulykke ikke saa meget skyldtes ham selv som hans Underfelt herrer. Slaget ved Poltava gjorde ham kun til en slagen Hærfører. Kapitulationen ved Perevolotjna derimod til en Flygtning i fremmed Land. Han blev derfor ikke Tyrkiets Forbundsfølle, men snarere dets Fange, som slet ikke havde Magt til selv at bestemme Tidspunktet for Hjemrejsen. Den tilsyneladende uforklarlige Kalabalik ved Bender var i Virkeligheden Karls djærve og heldige Forsøg paa at krydse Planer, som næredes i Sultans Omgivelser, om at spille ham i Hænderne paa enten August eller Peter den Store. Senere Forskninger maa afgøre i hvilken Grad denne Anskuelse holder Stik, den har i hvert Fald som Hypotese den væsentlige Fordel at give en naturlig Forklaring.

Som det vil ses, har den moderne svenske Historieforskning i større eller mindre Udstrækning givet sig i Lag med de fleste af de Problemer, Karl XII.s Historie rummer. Meget staar dog endnu tilbage at oplyse. Det var derfor med Rette, at Hjärne i 1897 fremhævede, hvor omfattende Opgaven vilde vise sig at være, og at den kun kunde løses ved enig Samvirken mellem en Række forskellige Kræfter. Hans Tanke om et karolinsk Akademi skulde dog først i 1910 sætte sig Spor i et udsendt Opraab, bl. a. undertegnet af den svenske Kronprins og Hertugen af Vestergötland, om Dannelsen af et karolinsk Forbund. Dette blev straks til Virkelighed og har i Øjeblikket omkring Tusind Medlemmer.

Opgaverne er valgt med en prisværdig Iver for systematisk at tage Arbejdet op. Bl. a. vil man for alt vedrørende Karl XII.s Tid

gennemforske fremmede Landes Arkiver, undersøge og offentliggøre Beskrivelser af de store Slagmarker, tilvejebringe en biografisk Fortegnelse over alle i den civile og militære Forvaltning virksomme Personer og faa udarbejdet en fuldstændig historisk Bibliografi. Som et første Resultat af *Karolinska Förbundets* Virksomhed foreligger nu en *Årsbok* for 1910, en statelig Publikation paa 345 S., udstyret med flere Kort og Billeder, og i det hele et godt Billede af de Veje, ad hvilke den svenske Karl XII-Forskning i Øjeblikket bevæger sig.

Karl XII.s Stilling til Rusland 1702—1706 behandles af H. E. Uddgren, medens J. Kolmodin har givet en kortfattet Oversigt over de tyrkiske Statsarkivers Indhold og Aug. Quennerstedt i en spirituel Afhandling har skildret de Krige mellem Tyrkiet og Rusland, som skyldtes Karl XII.s Indflydelse. Blandt de andre Bidrag kan nævnes T. J. Petrellis Gennemgang af en russisk Dagbog fra 1709 og C. Hallendorffs Skildring af den umaadelig flittige, men ligesaa uproduktive Carl Schirren, hvortil Arthur Stille knytter en Oversigt over hans uhyre Samlinger — nu i Riga — til den store nordiske Krigs Historie, som ogsaa maa rumme meget af Interesse for dansk Forskning.

Der gælder om Indholdet af denne Aarvog det samme som om hele den Hjärneske Retning. Man kan angaaende dens historiske Opfattelse af de forskellige Spørgsmaal følge den mere eller mindre langt og ofte være tilbøjelig til at mene, at Sandheden her som i saa mange andre Tilfælde ligger midt imellem. Men samtidig maa man i fuldeste Maal anerkende det betydningsfulde Arbejde, som er ydet, saavel som den Begejstring, der bærer det.

Axel Linvald.

Af Professor Alfred Stern's store, ogsaa her i Tidsskriftet tidligere omtalte Værk: *Geschichte Europas seit den Verträgen von 1815 bis zum Frankfurter Frieden von 1871*, er 1911 udkommet 5. og 6. Bind. Det første begynder med en fortræffelig Udsigt over den europæiske Litteratur i 30'erne med særligt Hensyn paa dens Forhold til de politiske og sociale Idebevægelser; hertil slutter sig lidt senere en Frem-